

<https://doi.org/10.15407/rksu.35.131>
УДК 27-47](438+477.8)”12”:[930.2:003.072]

Людмила Гнатенко, доктор історичних наук,
старший науковий співробітник, відділу кодикології
та кодикографії Інституту рукопису, Національна бібліотека
України імені В.І. Вернадського (Київ, Україна)
ORCID: 0000-0001-5287-0081
E-mail: gnatenko.manus@gmail.com

ОРШАНСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ XIII СТОЛІТТЯ: ДО ПИТАННЯ РОСТОВСЬКОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

Мета роботи — опрацювати за оригіналом українське кириличне Оршанське Євангеліє XIII ст. (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Інститут рукопису, ф. 301, № 555 П). Провести історіографічний, археографічний та палеографічний аналіз локалізації кодексу у зв'язку з російською версією його ростовського походження, запропонованою на підставі ідентифікації зі Спаським Євангелієм XIII ст. (Ярославський державний музей-заповідник, № 15690). **Методологія.** У дослідженні застосовані історіографічні, палеографічні й джерелознавчі методи аналізу, що сприятиме розв'язанню заявленого питання. **Новизна роботи.** Проведено палеографічну атрибуцію письма щодо не/ростовської локалізації рукопису. Заперечено ростовське походження книги. Встановлено, що рукопис писаний церковнослов'янською мовою давньоукраїнської редакції, ймовірно є походження з київського княжого скрипторію. **Висновки.** Оршанське Євангеліє — це апракос повний, написане в останній чверті XIII ст. уставним письмом на пергамені, вірогідно, в Києві. Проведене дослідження підтверджує приналежність рукопису до київської писемної школи; його протографом був хронологічно значно більш ранній кодекс (до середини XII ст.) київського походження. Оршанське Євангеліє є писемною пам'яткою церковнослов'янської мови давньоукраїнської (=давньоруської) київської редакції. Для локалізації книги до ростовської писемності немає очевидних палеографічно-

Цитування: Гнатенко Л. Оршанське Євангеліє XIII століття: до питання ростовської локалізації. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2024. № 4 (35). С. 131—147. <https://doi.org/10.15407/rksu.35.131>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

орфографічних ознак. Це засвідчує проведений аналіз Оршанського Євангелія щодо його приналежності до ростовських кодексів, безпосередньо до Спаського Євангелія XIII ст. Подальше дослідження книги надасть більше локалізуючих аргументів.

Ключові слова: Оршанське Євангеліє XIII ст., кириличний рукопис, палеографія, фонетика, київське походження, ростовське походження.

Актуальність теми дослідження обумовлена протидією віднесенню давніх українських рукописних книжних пам'яток до російського рукописного книжного спадку, яка є об'єктивно нагальною у сьогоденні повномасштабної війни Росії проти України. Це безпосередньо стосується Оршанського Євангелія, точно не датованого й не локалізованого кодексу (зберігається в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського, Інститут рукопису, ф. 301, № 555 П). Сьогодні у славистиці немає згоди щодо місця та часу його створення, проте більшість учених відносять рукопис до XIII ст. Важливими є отримання новітніх даних про Оршанське Євангеліє та спростування тез щодо його ростовського походження.

Аналіз досліджень і публікацій. Останніми десятиліттями російськими вченими Оршанське Євангеліє безапеляційно зараховується до ростовської писемності з переатрибуцією часу його написання. Це відбувається за сприяння А. Турілова, який спирається на усні повідомлення О. Князевської щодо збіжностей почерків Оршанського та Спаського Євангеліїв, висловлені свого часу вченою в особистих з ним бесідах. Також А. Турілов актуалізує й власні спостереження щодо почерків Оршанського Євангелія та ростовських кодексів [26, с. 487; 27; 28; 16]. У низці робіт ученого кодекс фіксується як такий, що писаний у середині XIII ст., а в енциклопедичній статті 2019 р. вказується датування — середина — друга половина XIII ст. й ростовська локалізація. При цьому він наголошує, що раніше в літературі датування пам'ятки коливалося між XII і XIV ст. та мали місце припущення стосовно її білоруського чи українського походження [16]. Л. Лосева, вивчаючи східнослов'янські місяцеслови, спочатку датувала Оршанське Євангеліє другою половиною XIII ст. [17, с. 52], а в останньому монографічному дослідженні руських місяцесловів, погоджуючись з авторитетною думкою А. Турілова, вона атрибуєє кодекс серединою XIII ст. [18, с. 107]. Віднесення кодексу до ростовських наявне і в сучасних мистецтвознавчих студіях, зокрема Є. Смірної, яка подає також кодикологічний опис рукопису, датуючи його другою половиною XIII ст., точніше — третьою чвертю XIII ст., а мініатюри — другою чвертю XIV ст. [21, с. 24, 122—124, 125, 126, 170, 178, 301, 366—375, каталог № 31, альбом, іл. 63—65]. Серед мистецтвознавців немає однастайності щодо часу створення й локалізації мініатюр Оршанського Євангелія, які вписані пізніше часу створення рукопису на залишених для них аркушах (кінець XIII ст., перша половина XIV ст.). Останнім часом мініатюри російські вчені також відносять до ростовських. Мистецтвознавчий аспект вимагає спеціального

фахового аналізу, який не належить до мети нашої роботи. У статті не розглядаємо й аргументи вчених, безпосередньо російських, щодо ростовського походження кодексу за наявними в його Місяцеслові пам'ятями, безпосередньо пам'ятю 23 травня — знайдення мощів свт. Леонтія, єпископа Ростовського (1164 р.), оскільки рукопис написаний у період, коли ця пам'ять з місцевої регіональної стала вже загальнопоширеною у східних слов'ян. Також звертаємо увагу, що під 24 липня вміщено спільну пам'ять благовірним мученикам князям Борису й Глібу (1015 р.), а не лише князю Борису, удільному князю ростовському, як у деяких ростовських кодексах, що могло би опосередковано засвідчувати ростовське походження книги.

Факсимільної публікації кодекс не має. Електронна копія рукопису розміщена на порталі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, в Цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000026>

Виклад основного матеріалу. У російській славистиці вже давно спостерігається посилення тенденції до зараховування давніх кодексів київського походження до московських чи ростовських книжних скрипторіїв. Віднесення до ростовських за походженням рукописів не обійшло й Оршанське Євангеліє XIII ст., створене на найвищому писемному й художньому рівні. Це — Євангеліє апракос повний. Кодекс у 2° (264 × 194), складається зі 142 пергаментних аркушів; без початку та кінця, втрачено приблизно 35 аркушів тексту і два аркуші з мініатюрами. Рукопис писаний уставним типом письма у два стовпці, коричневим чорнилом та кіновар'ю, одним книжником-писцем, лише на арк. 113—123 наявне чергування ще двох почерків. Текст оздоблений 317 великими ініціалами, переважно старовізантійського типу (253), з геометричними, плетінчастими й рослинними орнаментами, та тератологічними (64), із включенням в орнамент голів і фігур тварин та елементів людської фігури, виписаних кіновар'ю. На арк. 19 ініціал оздоблений ще й синьою фарбою, на арк. 36 зв. — має сліди позолоти. Малі ініціали контурні, кіноварні. Малюнок стилізованої пташки зроблений кіновар'ю на полі арк. 133. Мініатюри написані пізніше часу створення кодексу на залишених для них чистих аркушах (можливо, в кінці XIII ст. чи в першій половині XIV ст.). Збереглися мініатюри євангелістів Матвія і Луки (арк. 123 зв., 42 зв.). Сучасний опис кодексу поданий у працях Я. Запаса (друга половина XIII ст.) та Л. Гнатенко (остання чверть XIII ст.) [6, с. 231—235, № 37; 3, с. 33—37, 56—59, № 5, іл. с. 129—137, № 27—33].

Віднесення українських кодексів XII—XIII ст. до ростовських за походженням рукописних книг пов'язане з реконструкцією російськими вченими ростовської єпископської бібліотеки XIII ст. Ця реконструкція була розпочата О. Соболевським ще наприкінці XIX ст. [22, с. 144, 145; 23, с. 205—207], значного поширення концепція набула в 1960—80-х роках у роботах В. Голищенко [4], М. Тихомирова [25, с. 98—102, 137—147; 1972, с. 214],

О. Князевської [7—15], Г. Вздорнова [1, с. 22—29, № 1—9], в новітній час — А. Турілова [26—28; 16]. Загалом до ростовських зараховано десь 12 рукописних книг, але їхня кількість у працях учених є різною: в О. Соболевського йдеться про сім книг, в О. Князевської — про п'ять, у Г. Вздорнова — про дев'ять, при цьому останній не впевнений щодо походження п'яти кодексів з Ростова або Владимира-на-Клязмі, чи Ярославля [1, № 1—3, 8, 9], декілька книг додає до списку й А. Турілов, зокрема один кодекс — за спільною атрибуцією з О. Князевською. Нещодавно Л. Уханова — після проведеного нею кодикологічного і палеографічного дослідження — доказово, з переатрибуцією вилучила із загального списку ростовських кодексів й віднесла до більш ранніх київських за походженням пам'яток три рукописи [29]. Це засвідчує неоднозначність та велику складність ростовської локалізації кодексів, гіпотетично пов'язаних з ростовською єпископською бібліотекою XIII ст. Стосовно цього Л. Столярова та В. Каштанов слушно зауважують, що дослідники решток даної бібліотеки традиційно змішують два поняття — бібліотека (місце зберігання книг) і скрипторій (майстерня для їхнього виготовлення) і те, що в єпископській бібліотеці могли знаходитися й не ростовські рукописи [24, с. 212].

Ми зосередимо увагу на ідентифікації О. Князевської, безпосередньо на віднесеному до ростовських кодексів Спаському Євангелію, яке нас цікавить у зв'язку з Оршанським Євангелієм. Дослідниця локалізувала п'ять рукописних книг, які вона вважала такими, що створені у книгописній майстерні Ростова приблизно в один і той же час — з кінця XII — початку XIII ст. до 30—40-х років XIII ст. (умовно, не пізніше 1238 р.): 1) Троїцький (Лаврський) кондакар (РГБ, ф. 304 I, № 23), 2) Житіє Нифонта, єпископа Констанцького 1219 р. (чи 1222 р.?) (РГБ, ф. 304 I, № 35), 3) Тлумачний апостол 1220 р. (ГИМ, Син. № 7), 4) Євангеліє апракос (Університетське), XIII ст. (НБ МГУ, 2Ag, 80 та РГБ, ф. 310, № 964), 5) Спаське Євангеліє, XIII ст. (ЯМЗ, № 15690) [9, с. 125, 126; 10, с. 203; 11, с. 16]¹. О. Князевська встановлювала походження цих кодексів на основі палеографічного та графіко-орфографічного дослідження. Вона вважала основними ознаками віднесення кодексів до ростовського книжного скрипторію, крім незвично великого формату книг й типологічної схожості почерків, наявність букв **о**, **е** на місці редукованих **ъ**, **ь**, а також закінчення рядка основного тексту літерою, яка позначає не голосний (чи надкороткі **ъ**, **ь**), а приголосний звук [9, с. 125; 10; 14]. Останню ознаку мають чотири кодекси, віднесені вченою до ростовських за походженням. Спаське Євангеліє їй не вдалося дослідити відносно такого маркера, як завершення рядка приголосною літерою [9, с. 125]. Від-

¹ Уточнення недатованих кодексів проведено Г. Вздорновим: 1) початок XIII [або кінець XII] ст., 4) [близько 1220 р.], 5) друга чверть XIII ст. [1, № 4, 7, 9], та А. Туріловим: 1) кінець XII (?) — початок XIII ст., 4) перша чверть XIII ст., 5) середина (?) XIII ст., цілком ймовірно датування близько 1224 р. (час освячення собору Спаського монастиря в Ярославлі, з якого походить кодекс) [28, с. 238], 5) близько 1223—1224 рр. [16].

значимо (на чому наголошує й сама вчена), що рядки, які завершуються приголосними буквами, зустрічаються і в інших рукописах XIII ст. Подібні написання є широковживаними, наприклад, вони наявні в Євсевієвому Євангелії 1283 р. (РГБ, ф. 178 (Муз.), № 3168)² та Троїцькому збірнику (РГБ, ф. 304 I, № 12). У ростовських рукописах початку XIII ст. тенденція перенесення слів з рядка в рядок по складах порушена, межа рядка далеко не завжди збігається з межею складу [9, с. 129]. О. Князевською відзначається й близькість між собою графіко-орфографічних норм писців. Вона наголошує, що ці рукописи лінгвістично поєднуються в одну групу через відсутність у них відомих галицько-волинських, новгородських, псковських і смоленських ознак [7, с. 152; 10, с. 205]. Така думка була висловлена ще С. Долговим у 1892 р. при дослідженні ним Спаського Євангелія [5, с. 56, 57].

Учена першою включила Спаське Євангеліє до списку ростовських рукописів, її підтримали Г. Вздорнов та А. Турілов (щоправда, слід зазначити, що Г. Вздорнов вагався між ярославським та ростовським походженням книги [1, № 9], як власне й С. Долгов [5, с. 57]).

О. Князевська при дослідженні Спаського Євангелія наголошувала, що рукопис писаний одним основним почерком, лише подекуди зустрічаються дуже незначні вкраплення інших почерків [7, с. 151]. Кодекс дещо молодший за інші кодекси, віднесені нею до ростовських. У його написаннях наявні деякі новоутворення, відсутні в інших атрибутованих кодексах, наприклад, іноді після приголосних зустрічається знак *у*, а не *оу* [10, с. 203, 204, 204—205]. Відзначимо, що спорадична наявність цієї орфограми вказує на останню чверть XIII — першу половину XIV ст. Акцентувала вчена й на близькості (майже повній ідентичності) (!?) почерку Спаського Євангелія з другим почерком Життя Нифонта, колофонний запис якого свідчить про те, що книга писана в Ростові, та з п'ятим почерком Університетського Євангелія (Див. іл. 2, 5, 6. На нашу думку, почерк Спаського Євангелія відрізняється від почерків у двох названих кодексах). О. Князевська також зазначає, що ініціали Спаського Євангелія більш різноманітні, ніж в означених рукописах, однак деякі з них повністю збігаються з ініціалами Університетського Євангелія й Апостола 1220 р.; однотипні з цими кодексами й мініатюри [7, с. 152; 10].

Наша увага до атрибуції Спаського Євангелія, як уже наголошувалося, спричинена поданими в роботах А. Турілова даними про встановлення О. Князевською спорідненості з ним Оршанського Євангелія [26, с. 487; 27, с. 30, 31; 28, с. 238—239, 239; 16]. У відомих нам опублікованих працях О. Князевської (до †2011 р.) такої інформації немає, на що вказує й А. Турілов. Він стверджує, що атрибуція О. Князевської від часу її усного оприлюднення досить швидко поширилася й отримала визнання серед російського вченого загалу, який займається вивченням давньоруської книги [29, с. 239].

² Рукопис галицько-волинського походження.

В історіографії немає точних відомостей, коли саме О. Князевською проведена атрибуція письма й почерків Оршанського та Спаського Євангеліїв. Про це не йдеться у «Сводном каталоге славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI—XIII вв.» 1984 р., в описі Оршанського Євангелія, виконаному М. Геппенером і поданому до каталогу М. Візіром, та в описі Спаського Євангелія, зробленому О. Князевською [19, с. 295, 296, № 342; с. 224, 225, № 199]. Є. Смирнова помилково вказала, що у цьому науковому каталозі наявна інформація щодо атрибуції О. Князевської [21, с. 366]. Дана інформація відсутня і в монографічній студії Я. Запаса 1995 р., безпосередньо в описі Оршанського Євангелія [6, с. 231—235, № 37]. Починаючи від 2000 р. про це повідомляє А. Турілов. Імовірно, завдяки йому, ця інформація кодифікована у «Сводном каталоге славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в.» у 2002 р. [20, Дод. I, с. 581, № 342]. У книзі Л. Столярової, В. Каштанова 2010 р., у главі 7. 2. «Скрипторий ростовского епископа Кирилла I», таких відомостей взагалі немає, при цьому вченими представлені всі результати праць О. Князевської із зазначеної теми [24, с. 207—223].

За нашими даними, О. Князевська досліджувала Оршанське Євангеліє в 1983 та 1984 рр. В аркуші використання рукопису зафіксовано, що 9 квітня 1983 р. вона ознайомилася з документом, а 7 липня 1984 р. вивчала його зміст і проводила атрибуцію писців. На жаль, результати цієї роботи не опубліковані. Відсутність офіційного повідомлення про ідентифікацію Оршанського і Спаського Євангеліїв та встановлення писців пов'язана, ймовірно, з незавершеністю дослідження чи певними ваганнями щодо спільної локалізації кодексів. Із цієї причини питання атрибуції Євангеліїв, їх віднесення / невіднесення до ростовських кодексів залишилися відкритими. Актуалізоване в нашій статті питання лише окреслене, оскільки його вирішення потребує залучення значної джерельної бази (як відомо, оригінали рукописів зберігаються переважно в Росії). Електронна копія Спаського Євангелія не представлена для користування в інтернет-просторі. Наразі здійснення детального порівняльного аналізу двох Євангеліїв є неможливим, оскільки зі Спаського Євангелія маємо лише кілька ілюстрацій з робіт учених та фото з презентації рукопису, проведеної після його реставрації у 2010 р., які виставлені в інтернеті. Проте й наявний у нашому розпорядженні матеріал дозволяє зробити певні висновки.

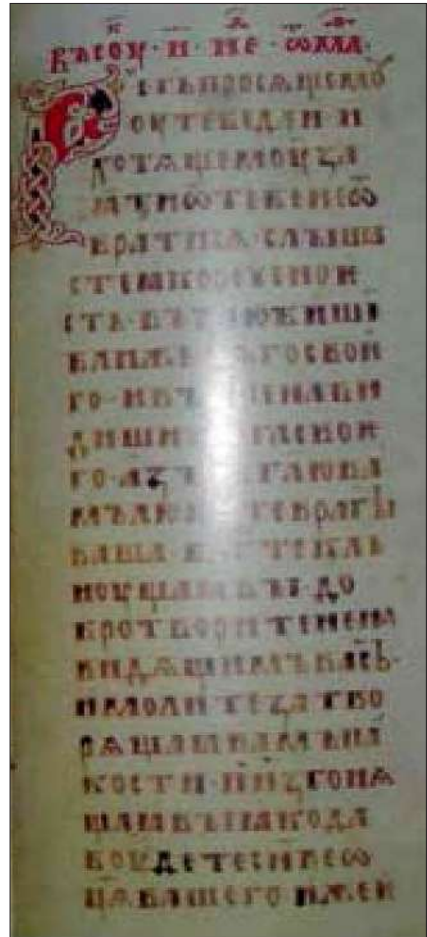
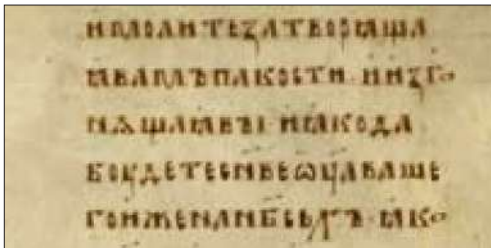
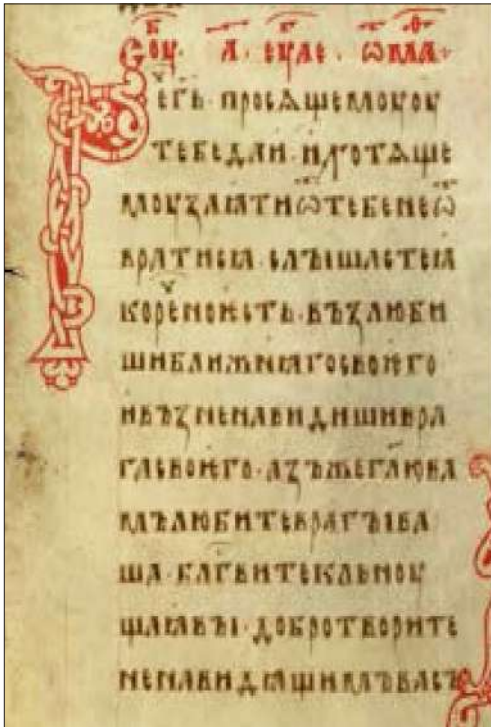
Нижче тезово подаємо результати нашого палеографічного дослідження, виконаного за даними щодо атрибуції О. Князевською Оршанського Євангелія зі Спаським Євангелієм, які представлені в археографічно-кодікологічних та палеографічних роботах А. Турілова. Залучаємо й палеографічний та орфографічний матеріал із праць О. Князевської, присвячених вивченню Спаського Євангелія та інших дотичних до нього кодексів, віднесених ученою до ростовських за походженням.

Отже, О. Князевською здійснювалися палеографічне дослідження письма Оршанського Євангелія, встановлення писців (згідно з аркушем використання рукопису) та його ідентифікація зі Спаським Євангелієм. А. Турілов зазначає, що вченою проведено ототожнення одного з двох писців Оршанського Євангелія з одним з писців Спаського Євангелія [28, с. 238, 239]. Більше даних, імовірно, з ініціативи А. Турілова, представлено у «Сводном каталогі славяно-руських рукописних книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в.» 2002 р., у Додатку I, де зафіксовані зміни та уточнення до описів «Сводного каталога славяно-руських рукописних книг, хранящихся в СССР: XI—XIII вв.» 1984 р.: «Євангеліє апракос повний («Оршанське Євангеліє») середини (?) XIII ст. Почерк *першого писця* кодексу ототожнений О.А. Князевською з почерком одного з писців Спаського Євангелія другої чверті XIII ст. (ЯМЗ 15690, СК, № 199). За аналогією зі Спаським Євангелієм Оршанське також слід віднести до продукції ростовської книгописної майстерні першої половини — середини XIII ст. Мініатюри Є.С. Смірнова датує першою половиною XIV ст.» [20, Дод. I, с. 581, № 342]. Пізніше Турілов подає іншу інформацію щодо почерків, зазначаючи, що Князевська ототожнила один з почерків Оршанського Євангелія (*не основний*) з почерком Спаського Євангелія [16].

У відповідності до цих даних, О. Князевська ідентифікувала в Оршанському Євангелії два почерки; на таку кількість почерків указує й Я. Запаско (основний і другого писця, арк. 110—113) [6, с. 231]. У книзі ж наявні три почерки, на чому наголошував при описуванні рукопису ще М. Геппенер [2, с. 33]. Працював над кодексом переважно один писець, лише в кінці євангельського тексту, на арк. 113—123, перед Місяцесловом, наявне чергування ще двох почерків, що, ймовірно, засвідчує, на нашу думку, залучення до роботи учнів [3, с. 35, 57]. На три почерки побіжно вказує й А. Турілов [16], але конкретних даних із сучасного опису Л. Гнатенко він взагалі не наводить, ймовірно тому, що у цьому описові пам'ятка подається як українська з датуванням останньою чвертю XIII ст. [3, с. 33—37, 56—59, № 5].

В історіографії інформація щодо ототожнення О. Князевською почерків Оршанського та Спаського Євангеліїв є суперечливою: 2002 р. — почерк *першого (основного) писця* Оршанського Євангелія ототожнений з почерком *одного з писців* Спаського Євангелія [20, Дод. I, с. 581, № 342]; 2019 р. — *один з почерків* Оршанського Євангелія (*не основний*) ототожнено з почерком Спаського Євангелія [16].

За нашими спостереженнями, враховуючи типологічну схожість рукописних шрифтів того періоду, в роботі над Оршанським та Спаським Євангеліями працювали різні писці. Атрибутивну незбіжність особливостей почерків обох кодексів красномовно засвідчують ілюстрації почерків Оршанського Євангелія й основного почерку Спаського Євангелія (Див. іл. 1—4). Це доводять й ілюстрації другого почерку Життя Нифонта та п'ятого почерку Університетського Євангелія (Див. іл. 5, 6).

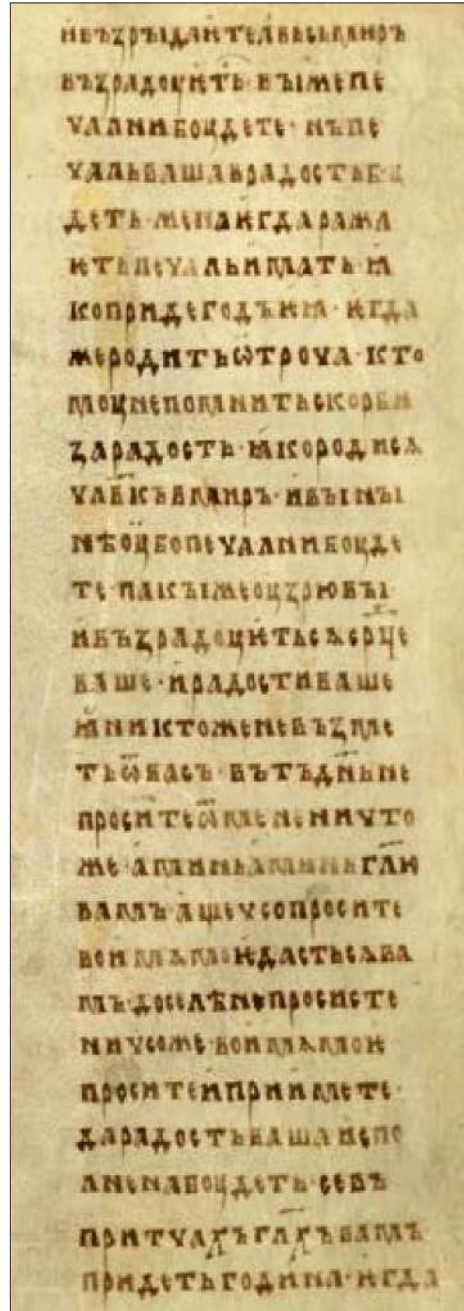
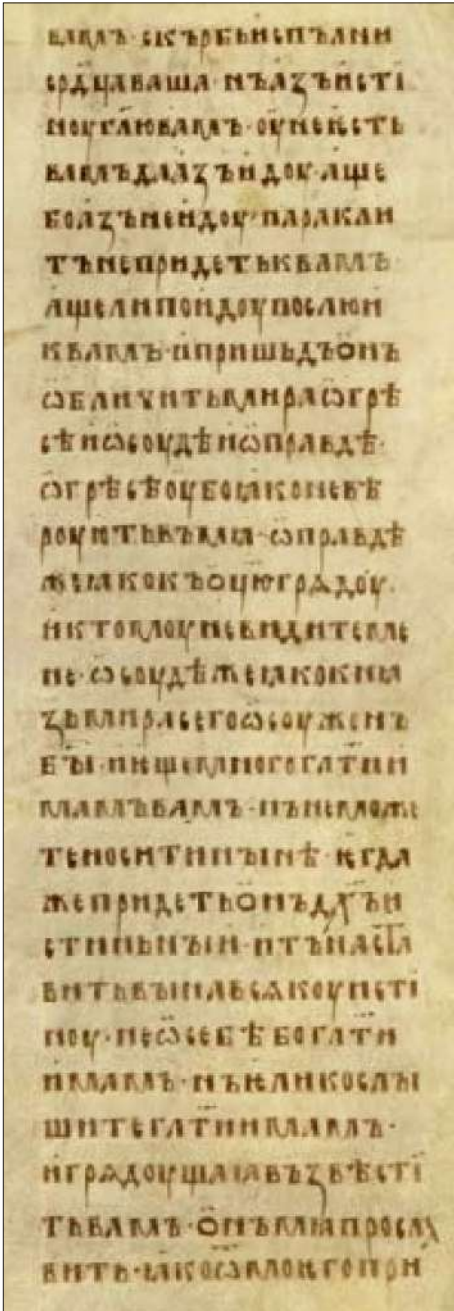
Ил. 1. Оршанське Євангеліє. НБУВ, Інститут рукопису, ф. 301, № 555 П. Основний (перший) почерк. Арк. 3а, 3б

Ил. 2. Спаське Євангеліє. XIII ст. ЯМЗ, № 15690. Основний почерк. Арк. 38а [1, № 9]

Стосовно основного почерку Оршанського Євангелія А. Турілов зазначає, що він є близьким (але не тотожним) до першого почерку Апостола тлумачного 1219 р.³, написаного в Ростові (ГИМ, Син. 7) [16]. Ми не можемо з цим погодитися, оскільки не бачимо як палеографічну, так і типологічну часову збіжність, — за нашою атрибуцією Оршанське Євангеліє написано в останній чверті XIII ст. (Див. іл. 7, 8).

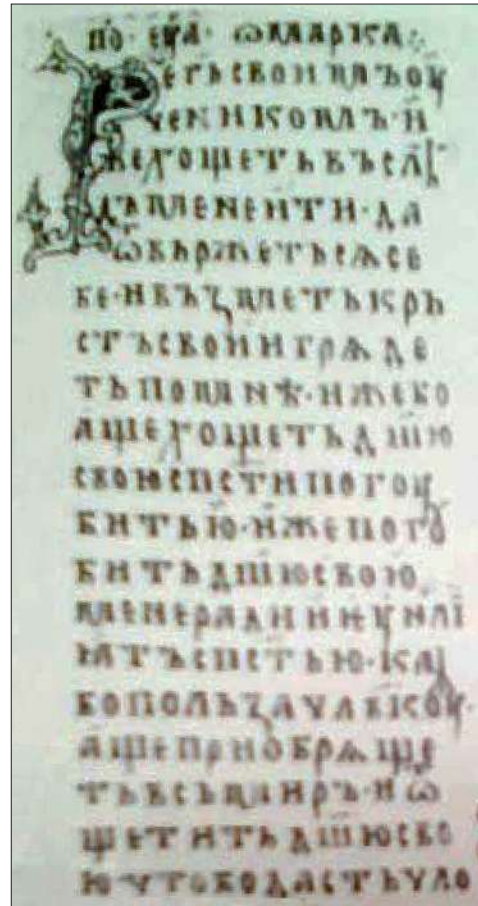
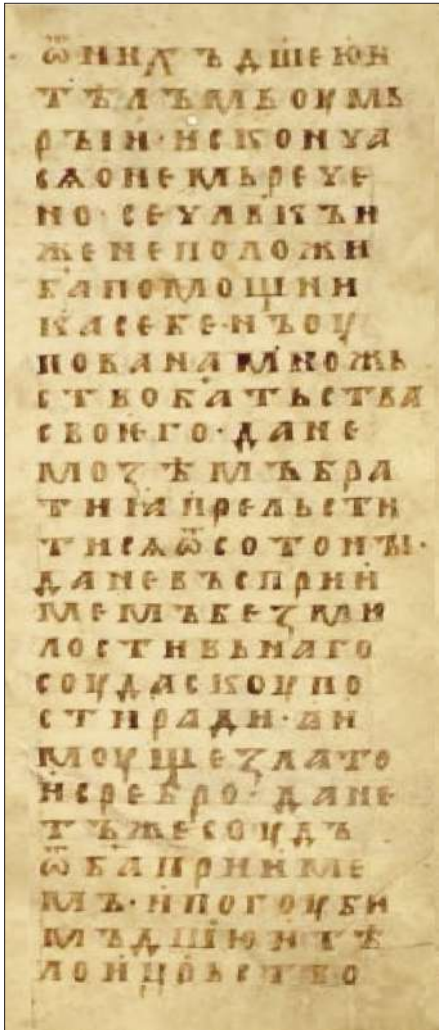
За твердженням А. Турілова, ростовське походження Оршанського Євангелія засвідчується також відсутністю регіоналізмів в орфографії (у цьому

³ У науковому обігу кодекс фіксується під датою 1220 р.

Лл. 3. Оршанське Євангеліє. Основний (перший) почерк. Арк. 11361—6. Другий почерк. Арк. 11366—28

Лл. 4. Оршанське Євангеліє. Основний (перший) почерк. Арк. 11371—2. Третій почерк. Арк. 11372—28

Ил. 5. Житіє Нифонта. 1219 р. чи 1222 р. РГБ. Ф. 304 I. № 35. Другий почерк. Арк. 716)

Ил. 6. Євангеліє апракос (Університетське). XIII ст. НБ МГУ, 2Ag, 80 та РГБ, Ф. 310, № 964. П'ятий почерк. Арк. 156в [12, рис. 6]

вчений наслідує своїх російських попередників, безпосередньо О. Князевську, про що йшлося вище) [16]. На нашу ж думку, саме орфографічна регіональна нейтральність вказує на київське походження рукопису.

Наукова новизна. Проведено палеографічну атрибуцію письма щодо не/ростовської локалізації рукопису. Заперечено ростовське походження книги. Встановлено, що рукопис писаний церковнослов'янською мовою давньоукраїнської редакції, ймовірно є походження з київського княжого скрипторію.

БѢТВОРАШЕХ ИМЛѢ НИ
 ВЪСОУКОТОУ. БОУДЕТЬ
 БОТЪ ДАНЕ УАЛБЕЛИ
 КИ. ЯКАЖЕНБЕМАЛ
 ѿНАУАЛАТВАРНЕСЯ
 ДОЖЕ ДОПЪНАМЕНМА
 ТЪБЪАТИ. НАЩЕНЕБЪ
 ШАСАПРЕКРАТНАДМЪ
 КТИ. ТОНЕБЪ СПАСЛА
 САНСАКАПЛАТЬ. ИЖЕРА
 НЫУАМЕРАДИПРЕКРА
 ТАТЪСАДНИТИ. ТЪДА
 АЩЕ КТО РЕТЬ СЕДЕУСЪ
 ИЛИ ѿНДЕ. НЕИПЛѢТЕ
 ВЪБЪРЪ. ВЪСТАМОУТЬЕО
 ЛЖИИДУИ. ИЛЖИИПРО
 ЦИ. ИДАДАТЬЗНАМЕ
 НИЯВЕЛНКА. ИУЮДЕ
 СЯИКОПРЕЛЬСТИТИ. А
 ЩЕКЪ ПЛОШЬМОУЖЕРА
 НЫЯ. СЕПРОРЕКОУТЬВА
 ПЛЪ. АЩЕ РЕКОУТЬВА
 ПЛЪ СЕВЪМОУСЪТИИ
 НЕИЖИДѢТЕ. СЕВЪКО
 ВЪДУМНЕИПЛѢТЕВЪРЪ.
 ІАКОЖЕБОНІТАМИІА
 ИДОДИТЬ ѿВЪСТОИТЬ
 ИСАВЛАДНТЬСАДОЖЕИ

ДЪОУХЕННИЗЪКАЮУА
 ШЕСА ИАДОУ ѿСТОУИИ
 ТИ. ИИСЛЕНІА СВОНАИ
 ОУТВЪРМАШЕ. ДАМЕТЪ
 ИПЛО ѿДЕЛА. НАН ѿСЛО
 БЕСЪ. ВЪГРАДОУЩЕНСЪ
 ТАЖАСОБЕОУИПТЕЛЪ
 СТВО. И ѿБЕЮДОУ ѿГРАМ
 НИТЕТЪШЕ. НЕДЕНЪИ
 ЛЛОУ. ТЪВЪРМЕНИКЕБЪРЪ
 ВЪДШИДАНОСАТЬ.

ПОЛЕТѢЖЕНБКОИПЛЕ.
 БЪИРОУСАИИПЛАКЪ
 ИДЕНАВЪЛЪ. ДОТЪВЕН
 ДЪТИПЕТРА. ВЪНЕНМЕ
 РАХДЕЛІШАСЕБЪЕСЮ
 БЪСЕЛЕНОУЮ. ИУАСТЪ
 ІАЗЪУВНОУ. ПРИМАТЬ
 ПАВЪЛЪ. ПЕТРОВИМЕДО
 ИДЕНІОДЪІОУИТИ.
 ИМОУТЪМЕГРАДИНЪ. ТРО
 НИ ѿКЪДОДНЕЪ. ДО
 ЖЕНДОЛОУРНИКА. НЕСА
 ОУУЕННИАДЪВАНЕАГЪ
 МЕБЪРЪИСПЕЛНИ. САМА
 ГЪІАКЪБЛОШЪСТЕН
 ПРИИДАТЬКАОУИИМЪІ
 БЪИТЕБРАІАІАВЪКО
 ЖЕННИ.

IIIШЕСТАІАМЕОУИИМЕНА
 КЕТЪ. ИМЕФИДИНИІА
 ѿКАЪ. НАВЪЗЪБРАЩЕНІ
 МАЪРАНИІІВЪІКОУ
 ІРЕІАМОДОНОСЪЦЪПЛЪ.

Лл. 7. Оршанське Євангеліє. Основний (перший) почерк. Арк. 26

Лл. 8. Апостол тлумачний. 1220 р. ГИМ, Син. № 7. Перший почерк. Арк. 3

Висновки. Оршанське Євангеліє — це апракос повний, написане в останній чверті XIII ст. уставним письмом на пергамені, вірогідно, в Києві. Проведене дослідження підтверджує приналежність рукопису до київської писемної школи; його протографом був хронологічно більш ранній кодекс (до середини XII ст.) київського походження. Оршанське Євангеліє є писемною пам'яткою церковнослов'янської мови давньоукраїнської (=давньооруської) київської редакції. Для локалізації пам'ятки до ростовської писемності немає очевидних палеографічно-орфографічних ознак. Це засвідчує проведений аналіз Оршанського Євангелія щодо його приналежності до ростовських кодексів, безпосередньо до Спаського Євангелія XIII ст. Подальше дослідження книги надасть більше локалізуючих аргументів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вздорнов Г.И. Искусство книги Древней Руси. Рукописная книга Северо-Восточной Руси XII — начала XV вв. Москва : Искусство, 1980. 551 с.
2. Геппенер М.В. Слов'янські рукописи XI—XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР (Огляд, опис, публікації) / склав М.В. Геппенер за участю М.П. Візира та Й.В. Шубинського. Київ, 1969. 152 с. ; 22 табл.
3. Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XII—XIII ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : Каталог. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом. Київ, 2012. 154 с.; 52 іл.
4. Гольштенко В.С. К гипотезе о ростовской библиотеке XIII в. // Исследования по лингвистическому источниковедению. Москва, 1963. С. 45—64.
5. Долгов С.О. Описание Евангелия XIII в., принадлежащего Ярославскому Архирейскому Дому // Труды VII археологического съезда в Ярославле. 1887. Москва, 1890—1892. Т. 3. С. 52—84 (1-я паг.).
6. Запаско Я.П. Пам'ятки книжкового мистецтва : Українська рукописна книга. Львів : Світ, 1995. 480 с.: іл.
7. Князевская О.А. О ростовских рукописях начала XIII века // Проблемы истории и диалектологии славянских языков : Сб. 70-летию чл.-корр. АН СССР В.И. Борковского. Москва, 1971. С. 145—153.
8. Князевская О.А. О ростовской рукописи XIII в. из Научной библиотеки Московского университета // *Studia palaeoslovenica / Sb. studia vinovana ch sedmdesatinam univ. prof. dr. Josefa Kurze. Praha, 1971. S. 169—174.*
9. Князевская О.А. Об одной графической особенности ростовских рукописей начала XIII века // Русское и славянское языкознание. К 70-летию чл.-корр. АН СССР Р.И. Аванесова. Москва : Наука, 1972. С. 124—130.
10. Князевская О.А. О судьбе редуцированных гласных ъ, ь в ростовских рукописях первой трети XIII в. // Лингвогеография, диалектология и история языка / отв. ред. Р.И. Аванесов. Кишинев, 1973. С. 202—208.
11. Князевская О.А. Об одной рукописи XIII в. из ростовской книгописной мастерской: (Графико-палеографическое описание) // Кузнецовские чтения 1973: История славянских языков / Ин-т славяноведения и балканистики РАН. Москва, 1973. С. 16—17.

12. Князевская О.А. Рукопись Евангелия XIII в. из собрания Московского университета // Рукописная и печатная книга в фондах Научной библиотеки Московского университета. Москва, 1973. [Вып. 1]. С. 5—18.
13. Князевская О.А. Об одной рукописи ростовской книгописной мастерской XIII в. // Археографический ежегодник за 1973 г. Москва, 1974. С. 183—187.
14. Князевская О.А. Буквы «о, е» на месте редуцированных гласных в ростовских рукописях начала XIII в. // Лингвистическая география, диалектология и история языка. Ереван, 1976. С. 327—336.
15. Князевская О.А. Рукописи XIII в., созданные в ростовской книгописной мастерской // Конференция по истории средневековой письменности и книги: К 60-летию Великой Октябрьской социалистической революции. Тезисы докладов. Ереван, 1977. С. 41.
16. Кузьминова Е.А., Турилов А.А. Оршанское Евангелие // Православная энциклопедия (ПЭ): Русская Православная Церковь. Москва : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2019. Т. 53. С. 361—362. URL: <https://www.pravenc.ru/text/2581591.html>
17. Лосева О.В. Русские праздники в древнейших церковных календарях // Русское средневековье. 1999 г.: Духовный мир. Москва, 1999. С. 5—59.
18. Лосева О.В. Русские месяцесловы XI—XIV веков. Москва, 2001. 421 с.
19. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI—XIII вв. / редкол.: Л.П. Жуковская и др. Москва : Наука, 1984. 405 с.
20. **Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. Вып. 1: (Апокалипсис — Летопись Лаврентьевская).** Москва: Индрик, 2002. 768 с.
21. Смирнова Э.С. Иконы Северо-Вост. Руси: Ростов, Владимир, Кострома, Муром, Рязань, Москва, Вологодский край, Двина. Середина XIII — середина XIV в. Москва : Северный паломник, 2004. 512 с.: ил.
22. Соболевский А.И. Остатки библиотеки XIII века // Библиограф. 1889. № 6—7. С. 144—145.
23. Соболевский А.И. Остатки библиотеки XIII века // Соболевский А.И. Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии. С.-Петербург, 1910. 286 с.
24. **Столярова Л.В., Каштанов С.М. Книга в Древней Руси (XI—XVI вв.).** Москва : Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. 448 с. : ил.
25. **Тихомиров Н.Б. Каталог русских и славянских пергаменных рукописей XI—XII веков, хранящихся в отделе рукописей Государственной библиотеки СССР имени В.И. Ленина. Ч. III. Дополнительная (XII и конец XII — начало XIII вв.). Ч. IV. Дополнения // Записки отдела рукописей ГБЛ. Москва, 1968. Вып. 30. С. 87—156; Москва, 1972. Вып. 33. С. 213—220.** <https://doi.org/10.1007/BF02168665>
26. Турилов А.А. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI—XIII вв. Ч. 1. Исправления и уточнения // *Annali dell Istituto universitario Orientale di Napoli (AION): Slavistica*. [Volume] 5 (1997—1998). 2000. P. 469—503.
27. Турилов А.А. К истории ростовского владычного скриптория XIII в.: старые факты и новые данные // Средневековые книгописные центры: местные традиции и межрегиональные связи / Тезисы докладов международной конференции. Москва, 2005. С. 30—31.

28. Турилов А.А. К истории ростовского владычного скриптория XIII в.: старые факты и новые данные // Хризограф. Москва, 2009. Вып. 3 (Средневековые книжные центры: местные традиции и межрегиональные связи). С. 238—252.
29. Уханова Е.В. О форме объединения древнерусских писцов в конце XI — начале XII в. // Монфокопн. Исследования по палеографии, кодикологии и дипломатике. Москва : ИД ЯСК, 2017. С. 523—574.

Отримано 12 жовтня 2023 року

REFERENCES

1. Vzdornov G.I. *Iskusstvo knigi Drevnei Rusi. Rukopisnaia kniga Severo-Vostochnoi Rusi XII — nachala XV vv.* [Art of the Book of Ancient Rus. Manuscript Book of North-Eastern Rus of the 12th — early 15th centuries]. Moscow, 1980. 551 p. [In Russian].
2. Heppener M.V. *Slovianski rukopisy XI—XIV st. u fondakh viddilu rukopysiv Tsentralnoi naukovi biblioteki Akademii nauk Ukrainskoi RSR (Ohliad, opys, publikatsii)* [Slavic manuscripts of the 11th—14th centuries in the fonds of the manuscripts department of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (Overview, description, publications)] / M.V. Heppener, M.P. Vizyr, I.V. Shubynskiy (Comps.). Kyiv, 1969. 152 p. : 22 tabl. [In Ukrainian].
3. Hnatenko L.A. *Slovianska kyrylychna rukopysna knyha XII—XIII st. z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho : Kataloh. Kodykolo-ho-paleohrafichne ta hrafiko-orfohrfichne doslidzhennia. Paleohrafichnyi albom* [Slavic Cyrillic handwritten book of 12th—13th centuries from fonds of the Institute of Manuscript of the V.I. Vernadskiy National Library of Ukraine: Catalogue. Codicological-paleographic and graphic-orthographic research. Paleographic album]. Kyiv, 2012. 154 p.: 52 il. [In Ukrainian].
4. Golyshenko V.S. *K gipoteze o rostovskoi biblioteke XIII v.* [On the hypothesis about the Rostov library of the 13th century]. *Issledovaniia po lingvisticheskomu istochnikovedeniiu* [Research in linguistic source studies]. Moscow, 1963. Pp. 45—64. [In Russian].
5. Dolgov S.O. *Opisanie Evangeliiia XIII v., prinadlezhashchego Yaroslavskomu Arkhiereiskomu Domu* [Description of the 13th century Gospel belonging to the Yaroslavl Bishops House]. *Trudy VII arkheologicheskogo siezda v Yaroslavle* [Proceedings of the VII Archaeological Congress in Yaroslavl]. 1887. Moscow, 1890—1892. Vol. 3, pp. 52—84 (1-ia pag.). [In Russian].
6. Zapasko Ya.P. *Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: Ukrainka rukopysna knyha* [Sights of book art: Ukrainian handwritten book]. Lviv, 1995. 480 p.: il. [In Ukrainian].
7. Kniazevskaia O.A. *O rostovskikh rukopisiakh nachala XIII veka* [About Rostov manuscripts of the beginning of the 13th century]. *Problemy istorii i dialektologii slavianskikh yazykov* : Sb. 70-letiiu chl.-korr. AN SSSR V.I. Borkovskogo [Problems of history and dialectology of Slavic languages : Collection of the 70th Anniversary of Corresponding Member of the Russian Federation of the USSR Academy of Sciences of V.I. Borkovskiy]. Moscow, 1971. Pp. 145—153. [In Russian].
8. Kniazevskaia O.A. *O rostovskoi rukopisi XIII v. iz Nauchnoi biblioteki Moskovskogo universiteta* [About the Rostov manuscript of the 13th century from the Scientific Library of Moscow University]. *Studia palaeoslovenica*. Sb. studia vinovan ch sedmdesatinam univ. prof. dr. Josefa Kurze. Prague, 1971. Pp. 169—174. [In Russian].
9. Kniazevskaia O.A. *Ob odnoi graficheskoi osobennosti rostovskikh rukopisei nachala XIII veka* [On one graphic feature of Rostov manuscripts of the beginning of the 13th century].

- century]. *Russkoe i slavianskoe yazykoznanie. K 70-letiiu chl.-korr. AN SSSR R.I. Avanesova* [Russian and Slavic linguistics. To the 70th anniversary of Corresponding Member of the Union of Soviet Socialist Republics Academy of Sciences R.I. Avanesov]. Moscow, 1972. Pp. 124—130. [In Russian].
10. Kniazevskaia O.A. O sudbe redutsirovannykh glasnykh ъ, ь в rostovskikh rukopisiakh pervoi treti XIII v. [On the fate of the reduced vowels ъ, ь in Rostov manuscripts of the first third of the 13th century]. *Lingvogeografiia, dialektologii i istoriia yazyka* [Linguogeography, dialectology and history of language] / R.I. Avanesov (Ed.). Chisinau, 1973. Pp. 202—208. [In Russian].
 11. Kniazevskaia O.A. Ob odnoi rukopisi XIII v. iz rostovskoi knigopisnoi masterskoi: (Grafiko-paleograficheskoe opisaniie) [About one manuscript of the 13th century from the Rostov book-writing workshop: (Graphic and paleographic description)]. *Kuznetsovskie chteniia 1973: Istoriia slavianskikh yazykov* [Kuznetsov Readings 1973: History of Slavic Languages]. Moscow, 1973. Pp. 16—17. [In Russian].
 12. Kniazevskaia O.A. Rukopis Evangeliiia XIII v. iz sobraniia Moskovskogo universiteta [A 13th century Gospel manuscript from the collection of Moscow University]. *Rukopisnaia i pechatnaia kniga v fondakh Nauchnoi biblioteki Moskovskogo universiteta* [Handwritten and printed book in the collections of the Scientific Library of Moscow University]. Moscow, 1973. [Iss. 1], pp. 5—18. [In Russian].
 13. Kniazevskaia O.A. Ob odnoi rukopisi rostovskoi knigopisnoi masterskoi XIII v. [About one manuscript from the Rostov book-writing workshop of the 13th century]. *Arkheograficheskii ezhegodnik za 1973 g.* [Archaeographic Yearbook for 1973]. Moscow, 1974. Pp. 183—187. [In Russian].
 14. Kniazevskaia O.A. Bukvy “o, e” na meste redutsirovannykh glasnykh v rostovskikh rukopisiakh nachala XIII v. [The letters “o, e” in place of reduced vowels in Rostov manuscripts of the early 13th century]. *Lingvisticheskaia geografiia, dialektologii i istoriia yazyka* [Linguistic geography, dialectology and history of language]. Yerevan, 1976. Pp. 327—336. [In Russian].
 15. Kniazevskaia O.A. Rukopisi XIII v., sozdannye v rostovskoi knigopisnoi masterskoi [Manuscripts of the 13th century, created in the Rostov book-writing workshop]. *Konferentsiia po istorii srednevekovoi pismennosti i knigi : K 60-letiiu Velikoi Oktiabrskoi sotsialisticheskoi revoliutsii. Tezisy dokladov.* [Conference on the History of Medieval Literature and Books : On the 60th Anniversary of the Great October Socialist Revolution. Abstracts]. Yerevan, 1977. P. 41. [In Russian].
 16. Kuzminova E.A., Turilov A.A. Orshanskoe Evangelie [Orsha Gospel]. *Pravoslavnaia entsiklopediia: Russkaia Pravoslavnaia Tserkov* [Orthodox Encyclopedia: Russian Orthodox Church]. Moscow, 2019. Vol. 53, pp. 361—362. Retrieved from: <https://www.pravenc.ru/text/2581591.html>. [In Russian].
 17. Loseva O.V. Russkie prazdniki v drevneishikh tserkovnykh kalendariakh [Russian holidays in ancient church calendars]. *Russkoe srednevekovie. 1999 g.: Dukhovnyi mir* [Russian Middle Ages. 1999. The Spirit World]. Moscow, 1999. Pp. 5—59. [In Russian].
 18. Loseva O.V. Russkie mesiatseslovy XI—XIV v. [Russian calendars of the 11th—14th centuries]. Moscow, 2001. 421 p. [In Russian].
 19. Svodnyi katalog slaviano-russkikh rukopisnykh knig, khраниashhikhsia v SSSR: XI—XIII vv. [Union catalogue of Slavic-Russian handwritten books stored in the Union of Soviet Socialist Republics: 11th—13th centuries]. Moscow, 1984. 405 p. [In Russian].
 20. Svodnyi katalog slaviano-russkikh rukopisnykh knig, khраниashhikhsia v Rossii, stranakh SNG i Baltii. XIV v. Vyp. 1: (Apokalipsis — Letopis Lavrentievskaia) [Union catalogue of

- Slavic-Russian manuscript books stored in Russia, the CIS and the Baltic countries. 14th century. Iss. 1: (Apocalypse — Laurentian Chronicle)]. Moscow, 2002. 768 p. [In Russian].
21. Smirnova E.S. *Ikony Severo-Vost. Rusi: Rostov, Vladimir, Kostroma, Murom, Riazan, Moskva, Vologodskii kraj, Dvina. Seredina XIII — seredina XIV v.* [Icons of North-Eastern Rus: Rostov, Vladimir, Kostroma, Murom, Ryazan, Moscow, Vologda region, Dvina. Mid-13th — mid-14th centuries]. Moscow, 2004. 512 p.: il. [In Russian].
 22. Sobolevskii A.I. *Ostatki biblioteki XIII veka* [Remains of a 13th century library]. *Bibliograf* [Bibliographer]. 1889. No. 6—7, pp. 144—145. [In Russian].
 23. Sobolevskii A.I. *Ostatki biblioteki XIII veka* [Remains of a 13th century library] // Sobolevskii A.I. *Materialy i issledovaniia v oblasti slavianskoi filologii i arkhologii* [Materials and research in the field of Slavic philology and archeology]. St. Petersburg, 1910. 286 p. [In Russian].
 24. Stoliarova L.V., Kashtanov S.M. *Kniga v Drevnei Rusi (XI—XVI vv.)* [Book in Ancient Rus (11th—16th centuries)]. Moscow, 2010. 448 p. : il. [In Russian].
 25. Tikhomirov H.B. *Katalog russkikh i slavianskikh pergamennykh rukopisei XI—XII vekov, khраниashchikhsia v otdele rukopisei Gosudarstvennoi biblioteki SSSR imeni V.I. Lenina. Ch. III. Dopolnitelnaia (XII i konets XII — nachalo XIII vv.). Ch. IV. Dopolneniia* [A catalogue of Russian and Slavic parchment manuscripts of the 11th—12th centuries, stored in the manuscript department of the V.I. Lenin State Library of the Union of Soviet Socialist Republics. Part III. Additional (12th and the end of the 12th — the beginning of the 13th centuries). Part IV. Additions]. *Zapiski otdela rukopisei GBL* [Notes of the Manuscript Department of the V.I. Lenin State Library of the Union of Soviet Socialist Republics]. Moscow, 1968. Iss. 30, pp. 87—156; Moscow, 1972. Iss. 33, pp. 213—220. [In Russian]. <https://doi.org/10.1007/BF02168665>
 26. Turilov A.A. *Svodnyi katalog slaviano-russkikh rukopisnykh knig, khраниashchikhsia v SSSR. XI—XIII vv. Ch. 1. Ispravleniia i utochneniia* [Union Catalogue of Slavic-Russian Handwritten Books Stored in the USSR. 11th—13th Centuries. Part 1. Corrections and Clarifications]. *Annali dell Istituto universitario Orientale di Napoli (AION): Slavistica*. [Vol.] 5 (1997—1998). 2000. Pp. 469—503. [In Russian].
 27. Turilov A.A. *K istorii rostovskogo vladychnogo skriptoriiia XIII v.: starye fakty i novye dannye. Tezisy dokladov mezhdunarodnoi konferentsii* [On the history of the Rostov bishops scriptorium of the 13th century: old facts and new data. Abstracts of the International Conference]. *Srednevekoveye knigopisnye tsenry: mestnye traditsii i mezhregionalnye sviazi* [Medieval book-writing centers: local traditions and interregional connections]. Moscow, 2005. Pp. 30—31. [In Russian].
 28. Turilov A.A. *K istorii rostovskogo vladychnogo skriptoriiia XIII v.: starye fakty i novye dannye* [On the history of the Rostov bishops scriptorium of the 13th century: old facts and new data]. *Khrizograf* [Chrysograph]. Moscow, 2009. Iss. 3 (Medieval Book Centers: Local Traditions and Interregional Connections), pp. 238—252. [In Russian].
 29. Ukhanova E.V. *O forme obiedineniia drevnerusskikh pistsov v kontse XI — nachale XII v.* [On the form of unification of ancient Russian scribes at the end of the 11th — beginning of the 12th century]. *Monfokon. Issledovaniia po paleografii, kodikologii i diplomatike* [Montfaucon. Studies in Palaeography, Codicology and Diplomacy]. Moscow, 2017. Pp. 523—574. [In Russian].

Received on October 12, 2023

Liudmyla Hnatenko

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0001-5287-0081

E-mail: gnatenko.manus@gmail.com

ORSHA GOSTEL OF 13th CENTURY: TO THE ISSUE OF ROSTOV LOCALIZATION

Our work aims to research the Ukrainian Cyrillic Orshan Gospel of the 13th century according to the original. (V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Institute of Manuscript, f. 301, No. 555 P). Conduct historiographic, archeographic and paleographic research on the localization of the book, in connection with the latest Russian version of the manuscript of the Rostov origin, based on the attribution to the Spassky Gospel of the 13th century. (Yaroslav State Museum-Reserve, No. 15690). **Methodology.** The research uses historiographical, paleographical and source-based methods of analysis, which will contribute to the solution of the stated problem. **Scientific novelty.** The paleographic attribution of the writing was carried out in relation to the non/Rostov localization of the manuscript. The Rostov origin of the book is denied. It has been established that the manuscript is written in the Church Slavonic language of the ancient Ukrainian edition, and it is likely that it originated from the Kyiv princely scriptorium. **Conclusions.** The Orsha Gospel is aprakos complete, written in the last quarter of the 13th century, charter letter on parchment, probably in Kyiv. The conducted research confirms the manuscript belonging to the Kyiv writing school; its protograph was a chronologically much earlier codex (up to the middle of the 12th century) of the Kyiv origin. The Orsha Gospel is a written monument of the Church Slavonic language of the Old Ukrainian (=Old Rus) Kyiv edition. There are no obvious paleographical and orthographical signs to localize the monument to the Rostov script. This is evidenced by the annotated analysis of the Orsha Gospel regarding its belonging to the Rostov codices, directly to the Spassky Gospel of the 13th century. Further study of the book will provide more localizing arguments.

Key words: Orsha Gospel of the 13th century, Cyrillic manuscript, paleography, phonetics, Kyiv origin, Rostov origin.